

De Zuidelijke heidelibel, een nieuwe soort voor Limburg

H.W.G. Heijligers, Lottumseweg 27, 5872 AA Broekhuizen

H.J.M. van Buggenum, Rijdtstraat 118, 6114 AM Susteren

Op zaterdag 29 juli 2006 is op twee locaties een nieuwe libellensoort voor Limburg waargenomen: de Zuidelijke heidelibel (*Sympetrum meridionale*). Bij de Venkoelen ten noorden van Venlo zijn minimaal twee mannetjes gezien door Jack Theelen en Henk Heijligers en in het zuidelijk deel van het Haeselaarsbroek ten oosten van Peij-Echt is door Harry van Buggenum één mannelijk exemplaar aangetroffen.

VINDPLAATSEN ZUIDELIJKE HEIDELIBEL

De Venkoelen

De Venkoelen [figuur 1] is een natuurgebied bij het Zwartwater tussen Venlo en Velden. Het betreft een oude Maasmeander met in het laagste deel de Venkoelen. De Venkoelen is door vervening ontstaan. In 2000/2001 is het kader van verdrogingsbestrijding het ven uitgebaggerd. Aan de westzijde van de Venkoelen bevinden zich uitgebreide verlandingsvegetaties waarbij naast soorten als Zompzegge (*Carex curta*), Sterzegge (*Carex echinata*) en Moeraswederik (*Lysimachia thyrsiflora*), vooral Pitrus (*Juncus effusus*) voorkomt (HOOGVELD & GERATS, 2005).

Tijdens de libelleninventarisatie van 29 juli 2006 zijn bij de Venkoelen twee mannetjes aangetroffen van de Zuidelijke heidelibel. Verder zijn die dag slechts kleine aantallen van de Bloedrode heidelibel (*Sympetrum sanguineum*) en de Zwarte heidelibel (*Sympetrum danae*) gezien. Ten westen van de Venkoelen zijn ook de Steenrode

heidelibel (*Sympetrum vulgatum*) en de Bruinrode heidelibel (*Sympetrum striolatum*) gevonden. In dit heringerichte deel zijn ook twee mannetjes gezien van de Zwervende heidelibel (*Sympetrum fonscolombii*).

In de Venkoelen komen verder algemene soorten voor als Houtpantserjuffer (*Lestes viridis*), Gewone pantserjuffer (*Lestes sponsa*), Watersnuffel (*Enallagma cyathigerum*), Lantaarntje (*Ischnura elegans*), Kleine roodoogjuffer (*Erythromma viridulum*), Grote keizerlibel (*Anax imperator*), Viervlek (*Libellula quadrimaculata*), Platbuik (*Libellula depressa*) en Gewone oeverlibel (*Orthetrum cancellatum*). De Koraaljuffer (*Ceriagrion tenellum*) komt voor in de gehele verlandingszone en verder is op één locatie een mannetje van de Vuurlibel (*Crocothemis erythraea*) aangetroffen.

Het Haeselaarsbroek

Het zuidelijk deel van het Haeselaarsbroek bevindt zich in een gebied met hoge grondwaterstanden aan de voet van een oud hoogterras van de Rijn. Vanaf het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw zijn meerdere natuurherstelprojecten uitgevoerd, met name door extensivering van het agrarisch gebruik (jaarrondbegrazing met Galloways en Konikpaarden, beheerslandbouw) en biotoopherstel. Het aanleggen van allerlei typen poelen en drassige laagtes, omvorming van het sparrenbos tot moerasgebied en het hermeanderen van de aanwezige Pepinusbeek hebben voor de aanwezigheid van tal van aquatische biotopen gezorgd. Het gebied is sindsdien gaan behoren tot de soortenrijkste libellengebieden van Nederland. Tot vorig jaar is het aantal waargenomen soorten opgelopen tot 45, inclusief zwervende dieren (VERBEEK & SCHERPENISSE-GUTTER, 2005).

Na afloop van de monitoringsronde voor de Gewone bronlibel (*Cordulegaster boltonii*) (VAN BUGGENUM, 1996) is op 29 juli ook de rest van het terrein globaal onderzocht. Veel poelen en de bovenloop van de Pepinusbeek blijken door de langdurig warme en droge weersomstandigheden volledig te zijn uitgedroogd. In enkele poelen is nog wat water aanwezig, zij het met een geringe oppervlakte en diepte. Het



FIGUUR 1

In de oevervegetatie van de Venkoelen zijn twee mannelijke exemplaren aangetroffen van de Zuidelijke heidelibel (*Sympetrum meridionale*) (foto: J. Theelen).



FIGUUR 2

Waarneemlocatie in het deelgebied 'Grenswei' van het Haeselaarsbroek (foto: H. van Buggenum).

DETERMINATIE

Tijdens de inventarisatie van de Venkoelen op 29 juli 2006 in de Venkoelen, zijn heidelibellen ter determinatie zoveel mogelijk gevangen en daarna weer in vrijheid gesteld. Wat bij de vangst van de Zuidelijke heidelibel meteen opvalt, is de bleke kleur van het borststuk en achterlijf en het grotendeels ontbreken van de zwarte streepjes over de naden van het

aantal rondvliegende libellen is die dag relatief gering. Eén van de weinige heidelibellen die rondvlogen valt op door het oranje-rood gekleurde achterlijf en het zeer lichte borststuk. Het dier bevindt zich in het deelgebied 'Grenswei' aan de rand van een van de droogvallende poelen [figuur 2]. De libel laat zich dusdanig benaderen dat er een foto van gemaakt kan worden [figuur 3].

Naast de al gemelde Gewone bronlibel zijn de volgende soorten gezien: Blauwe glazenmaker (*Aeshna cyanea*), Platbuik, Gewone oeverlibel, Bloedrode heidelibel, veel Zwervende pantserjuffers (*Lestes barbarus*), Geelvlakheidelibel (*Sympetrum flaveolum*), Gewone pantserjuffer, Watersnuffel, Lantaarntje en Kleine roodoogjuffer. Verder is de gelijktijdige aanwezigheid van drie mannelijke exemplaren van de Zuidelijke glazenmaker (*Aeshna affinis*) opmerkelijk.

BIOTOOP EN VERSPREIDING

De Zuidelijke heidelibel komt voor in Noord-Afrika en het gebied van Zuid-Spanje tot voorbij de Zwarte zee. Van daaruit zijn in noordwestelijk richting geïsoleerd voorkomende populaties bekend. In Nederland zijn tot enkele jaren geleden slechts twee waarnemingen bekend: één uit de 19^e eeuw uit de omgeving van Leeuwarden en één van Hardinxveld-Giessendam uit 1994 (KETELAAR, 2002). Afgelopen jaren zijn in Nederland echter op enkele locaties Zuidelijke heidelibellen opgedoken. De derde vondst in Nederland komt uit Zeeuws-Vlaanderen (WASSCHER *et al.*, 2004) en bij het internetforum waarneming.nl is in 2005 een waarneming gemeld uit Noord-Brabant. De Limburgse meldingen zijn daarmee voor zover bekend de vijfde en zesde waarneming van deze soort uit ons land. Een dag na de vondsten in Limburg verschijnen meldingen uit onder andere de provincie Utrecht.

In Zuid-Europa plant de soort zich voort in ondiepe, zonnige en voornamelijk stilstaande wateren met veel water- en oeverplanten (KETELAAR, 2002; ASKEW, 2004). In beide gebieden waar de Zuidelijke heidelibel in Limburg is waargenomen is dit biotoop ruimschoots voorhanden.

Verder zijn de poten zwart met gele strepen. Met twee beschikbare veldgidsen (Bos & WASSCHER, 1997; WENDLER & NÜSS, 2002) zijn in het veld de overige kenmerken gecontroleerd. Op de achterlijfssegmenten is bovenop geen zwarte tekening aanwezig en het rode pterostigma heeft een zwarte voorrand. Echter één kenmerk is niet geheel duidelijk, er is een zwarte streep over het voorhoofd aanwezig. Deze zou bij een Zuidelijke heidelibel vaag moeten zijn of zelfs ontbreken. Deze zwarte streep op het voorhoofd blijkt bij exemplaren uit Frankrijk echter duidelijk aanwezig te zijn (persoonlijke mededeling Peter Verbeek). Ook bij collectiemateriaal is deze fronsstreep aanwezig (persoonlijke mededeling Jan Hermans). Dit gegeven wordt in veel in Nederland gebruikte (determinatie)gidsen echter als kenmerk genoemd, maar is dus onjuist (NEDERLANDSE VERENIGING VOOR LIBELLENSTUDIE, 2002; Bos & WASSCHER, 1997; WENDLER & NÜß, 2002). Door ASKEW (2004) worden twee kenmerken als doorslaggevend gemeld: de binnenkant van de gele poten is bij de Zuidelijke heidelibel zwart en de zwarte streepjes over het borststuk ontbreken grotendeels. Van één exemplaar is het mannelijk geslachtsapparaat onder een binoculair bestudeerd. Dit blijkt overeen te komen met de Zuidelijke heidelibel, andere soorten van de heidelibellen zijn hiermee uitgesloten. Het exemplaar uit het Haeselaarsbroek is alleen schuin van voren gefotografeerd en niet gevangen [figuur 3]. Met uitzondering van het geslachtsapparaat zijn alle hierboven vermelde kenmerken bij dit exemplaar zichtbaar. Opvallend zijn de rode ronde mijten op de vleugels, waarschijnlijk van de Zuid-Europese soort *Arrhenurus papillator*. Deze mijten zijn bekend van de Zwervende en de Zuidelijke heidelibel (Bos & WASSCHER, 1997). Ook bij één exemplaar van de Venkoelen zijn deze mijten aangetroffen.

ZUIDELIJKE SOORTEN

Ongetwijfeld heeft het warme zomerweer van de maanden juni en juli ervoor gezorgd dat zuidelijke libellensoorten naar het noorden zijn opgeschoven. Op dezelfde dag worden naast de Zuidelijke heidelibel ook enkele exemplaren van de Zwervende heidelibel (Zwart-

FIGUUR 3

De Zuidelijke heidelibel (*Sympetrum meridionale*) wordt op 29 juli 2006 voor het eerst in Limburg waargenomen in het Haeselaarsbroek en in de Venkoelen (foto: H. van Buggenum).



water) en Zuidelijke glazenmaker (Haeselaarsbroek) aangetroffen. Alle drie de soorten hebben hun normale verspreidingsgebied in het centrale en zuidelijk deel van Europa. Wel worden de Zwervende heidelibel en de Zuidelijke glazenmaker vaker als zwerver in Limburg waargenomen. In het libellenbestand van het Natuurhistorisch Genootschap zijn 90 waarnemingen van de Zwervende heidelibel bekend en 20 waarnemingen van de Zuidelijke glazenmaker (bron: NatuurBank Limburg; zie ook HERMANS *et al.*, 2004). Van de Zuidelijke glazenmaker is vorig jaar zelfs voor het eerst in Nederland voorplanting aangetoond in De Doort bij Echt (WASSCHER, 2005).

Na deze meldingen zijn in Nederland op diverse plekken Zuidelijke heidelibellen waargenomen. Ook in Limburg zijn nieuwe waarnemingen van deze soort verricht in het Blankwater en bij Sittard door Rob Geraeds. Op 7 en 14 augustus zijn bij het Blankwater respectievelijk een mannetje, en een mannetje en een vrouwtje gezien. Daarna zijn, zelfs na de koude en natte augustusmaand, bij een plas ten noorden van Sittard op 5 september minimaal zes verschillende mannetjes gefotografeerd. Beide wateren bestaan uit ondiep en

spaarzaam begroeid water die in juli zijn drooggefallen. Net over de grens in België werd bij Obbicht (Kerkeweerd) door Pepijn Calle op 31 augustus een vrouwtje waargenomen.

DANKWOORD

Paul van Hoof, Reinier Akkermans, Wouter Jansen, Peter Verbeek en Jan Hermans worden bedankt voor hun hulp en steun bij de determinatie van de Zuidelijke heidelibel. Rob Geraeds wordt bedankt voor zijn reactie op het conceptartikel en Jack Theelen voor zijn inzet tijdens het veldbezoek.

Summary

SYMPETRUM MERIDIONALE: NEW FINDINGS IN THE PROVINCE OF LIMBURG

On 29 July 2006, the dragonfly *Sympetrum meridionale* (Southern darter) was discovered for the first time in the province of Limburg. It was observed at two locations, one in the Zwartwater (Venkoelen) nature reserve north of the town of Venlo and one in the Haeselaarsbroek nature reserve near the village of Echt. The species had already been found in the Zeeuws-Vlaanderen region (2004) and the province of Noord-Brabant (2005).

Literatuur

- ASKEW, R.R., 2004. The dragonflies of Europe (revisited edition). Harley Books, Essex.
- BOS F. & M. WASSCHER, 1997. Veldgids libellen. Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht.
- BUGGENUM, H.J.M. VAN, 1996. De Bronlibelle in Echt. Natuurhistorisch Maandblad 85 (1):18-19.
- HERMANS J.T., R.W. AKKERMANS, F. MERTENS, J. VAN OER WEELE & H.W.G. HEIJUGERS, 2004. Werkatlas Libellen in Limburg. Inventarisatiegegevens periode 1977-2003. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Roermond.
- HOOGVELO J. & R. GERATS, 2005. Het Zwartwater. Een voorbeeld van een verdrogingsbestrijdingsproject. Natuurhistorisch Maandblad 95 (11): 216-221.
- KETELAAR R., 2002. *Sympetrum meridionale* Zuidelijke heidelibel. In: Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie. De Nederlandse libellen (Odonata). Nederlandse Fauna 4. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis/KNNV Uitgeverij/European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- NEDERLANDSE VERENIGING VOOR LIBELLENSTUDIE, 2002. De Nederlandse libellen (Odonata). Nederlandse Fauna 4. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis/KNNV Uitgeverij/European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- VERBEEK, P. & M.C. SCHERPENISSE-GUTTER, 2005. Herstel van flora en fauna in het Haeselaarsbroek na herinrichting. Natuurhistorisch Maandblad 94 (11): 232-237.
- WASSCHER, M., 2005. Eerste zekere voortplanting zuidelijke glazenmaker *Aeshna affinis* in Nederland. NVL-Nieuwsbrief 9 (3): 6-7.
- WASSCHER, M., K. GOUSMIOS & H. NIESEN, 2004. Zuidelijke heidelibel *Sympetrum meridionale* bij Cadzand-Bad, Zeeuws-Vlaanderen. NVL-Nieuwsbrief 8 (3): 3.
- WENOLER, A. & J.-H. NÜß, 2002. Libellen van Noordwest-Europa. Determinatie, verspreiding, biotoopsvoorkeur en bedreiging van de libellensoorten van Noordwest-Europa. Jeugdbondsuitgeverij, Utrecht.